

כח המנהג בישראל (ב)

המנהג בתפילה

כבר ביארנו במאמר הקודם (בקובץ ס"ט) בנוסח התפילה, ועתה נעיין עוד בזה. בספר סלת בלולה סי' ס"ח כתב בשם האר"י זלה"ה, וכן בס' הכוונות, ובס' מעיל שמואל פ' ויחי בשם של"ה, ובס' נגיד ומצוה דף י"ח בשם עץ החיים דף נ"ו, וז"ל: הרב לא היה אומר פיוטים וכו' יעו"ש, אמנם המנהגים שנהגו בשרשי התפלה אין לשנות ממנהג קדמונים, שיש חילוקים רבים בין אשכנזי וספרדי וקטלונני"א ואיטלי"א וכיוצא בהם, שהם מנהגים קדמונים שלהם בסדר התפלה, ולא במה שנוגע לפיוטי האחרונים, רק בשרשי התפלה כפי הדין.

היה אומר, שיש י"ב שערים ברקיע כנגד י"ב שבטים, וכל אחד עולה תפלתו דרך שער אחד, והם השערים הנזכרים בסוף יחזקאל, ואמר שודאי לא היו השערים ודרכיהם שוים, וכל אחד משונה מחבירו, ולכן גם התפלות משונות. ולכן כל אחד צריך להחזיק במנהג תפלתו, כי מי יודע אם הוא מאותו שבט ואין תפלתו עולה אלא על הסדר ההוא. אך מה שהוא דינים מפורשים בגמרא שוה לכל ישראל, עכ"ל¹.

ועל דבר זה יש להביא לדברי המעבר יבק במאמר אמרי צדק פ' ל"א דף ע"ז, וזתו"ד: ידוע כי יש י"ב שרפים ממונים על כל אחד מבתי כנסיות, והיינו מאי דאמור רבנן שטוב שבכל בית כנסת יהיו י"ב חלונות, וכזה ניתן טעם לחילוק סדרי התפלות הנמצאים בתוכנו, ספרדים לועזים אשכנזים ליוואנטיני קטלאני צרפתים והרבה בזה, והנה אין לנו אלא אלוה אחד וכולנו ליה ענינו, אך טעם השתנות זה, שכל אחד מי"ב שבטים יש לו חלון אחד ברקיע כפי בחינת נשמת שבטו, מצד מחנה מיכאל או גבריאל וכו', שד' מחנות אלו מתחלקים לי"ב ג' בכל סטר כנודע וגם שכל נשמות ישראל הם ממוצא אחד, דכתיב כל "הנשמה" תהלל יה ולא כתיב הנשמות, מ"מ ניצוצות הקדושה בירידיתם למטה ממלכות משם יפרדו לי"ב, וכל שרף מעלה תפלת בני שבטו דרך חלון ומדרגה הקדושה המתווך לנשמתו, ועם טעם זה נכון שבבית הכנסת יהיו י"ב חלונות, וממונים בכל בית הכנסת י"ב שערים נגד שבטי יה, ולי"ב צנורי שם הוי"ה. ויש בכל בית כנסת סוד פני אדם הנשמות הקהל היושבים לצד מזרח, ופני אריה בסוד היושבים לצד הרום, וכן פני שור בסוד היושבים לצד צפון, ופני נשר בסוד היושבים לצד מערב. ומתחלק כל צד לג' בחינות, נגד י"ב שרפים, נגד י"ב גבולי אלכסון, ושליח צבור השושבין ביניהם ירמוז לכללות כולם יחד, נגד בחינת הי"ג מקור לכולם.

על כן אין לשנות מטבע תפלתו שלימדוהו אבותיו, כי אלו ואלו דברי אלקים חיים, וכל המשנה ידו על התחתונה. ואמרו בירושלמי שלח להו ר' ייסא אעפ"י ששלחנו לכם סדר המועדות פירוש התפלות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש: ואין ללמוד [מ]מקצת בני דורות האחרונים שישנו סדר תפלתם מלעז לספרד או אפכא. דמבר נש זעיר לא ילפין כדאמרו בירושלמי מה את סבור ילפין עובדא מינך. עכ"ד².

1 וראה מש"כ בזה במאמר הקודם הערה 36, כן הוא כבר בזה"ק פ' שלח דף קע וז"ל: בהאי עזרה אית י"ב פתחין לפום חושבן שבטיי דישראל, בפתחא חד כתיב ראובן ובתניינא שמעון, וכן לכל שבטיי דישראל רשימין על אינן פתחין בזמנא דיסלקון לאתחזאה קמי מרי עלמא, מאן דעיין בפתחא דרשים ביה ראובן אי משבטא דראובן הוא מקבלין ליה פתחין ואי לא פלטין ליה לבר, וכן בכלהו פתחין דלא יקבלון אלא למאן דאיהו מההוא שבטא דרשים בהו, עכ"ל.

2 דבריו הביא מהר"ר יהודה צעדי, בהקדמה לסדור תכלאל שהתחיל לכתוב, הועתק מכתב יד בתוך הספר מגן אבות להמאירי בראש הספר מאמר שמירת המנהגים במקורות.

מושג כזה שיש ענין חלוקה בזה כתב בס' מעיל שמואל פרשת בהעלותך: האר"י ע"ה היה אומר שכמו שיש ד' דגלים כך יש כתות חלוקות בישראל באיזה מנהגים, וכל אחד ישאר בדגלו לנהוג מנהגו, וזהו איש על דגלו באותות לבית אבותם.

בס' חסידים הל' ברכות סי' מ"ד כתב אין לשנות מהסידורים שבידנו מאבותינו הקדושים, ועכשיו נהגו לשנות ע"פ הסדורים הנדפסים מחדש כל אחד כפי רצונו, ולא שאלו את פי הגדולים אשר בארץ, ועתידים ליתן את הדין, וכתב במשנת חסידים (במס' הבריא דערבית סי' ב') ¹²³⁴⁵⁶⁷ וז"ל: ואין לשנות מנהג אבות בעיקר התפילה, לפי שחילוקי המנהגים באו מחילוק שרשי הנשמות, ולכל מנהג יש לו שורש מסילה שמורה לו למעלה למעלה להעלותו, ואין אדם נוגע במוכן לחבירו.

והמג"א בס' ס"ח כתב וז"ל: המנהגים שנהגו בשרשי התפילה אין לשנות ממנהג מקומו, וזה לשון הירושלמי אע"פ ששלחנו לכם סדר תפילות³ אל תשנו מנהג אבותיכם, הרי שגם הוא הזהיר לכל לשנות הנוסח. וכן נקט הפרי מגדים שם לא לשנות מנוסח אשכנז לספרד ולא להיפך, ועל כל אחד להמשיך המסורת מאבותיו, כי הרי לא לשנות ממנהג אבותיכם אמרו בירושלמי על סדרן של תפילות אף לנוסח שנשלח מאה"ק לחו"ל, ולא לאמר שכנראה נוסח זה מסודר בסידור יותר נאות, לא כי, אלא לא לשנות⁴. כן הוא בס' שיבת ציון (להגר"ש לנדא וז"ל) סי' ה' כ' שהדין פשוט לא לשנות מנוסח לנוסח אלא א"כ עי"ז לא ימצא מנין להתפלל⁵, וכן הוא בפאת השולחן הל' א"י סי' ג'.

אך כבר כתב בעל התניא בליקוטי אמרים, וכן כתב בארוכה בעל דברי חיים מצאנו בח"ב א"ח סי' ח' שמותר לשנות מהתפילות אשכנז או ספרד לנוסח הארז"ל, דהוא בירר פסולת מתוך האוכל והוא מתוקן לכל נפש, דכיון שלכל אחד יש שערי שבט שלו, ואם אינו יודע שורש נפשו ראוי להחזיק בנוסח הארז"ל.

ומה גם שבתשובת חסד לאברהם (הביאו בס' בית יצחק יו"ד ח"ב סי' פ"ח) דעתו שמותר לשנות מנוסח לנוסח, ולאו דוקא לנוסח הארז"ל, והוא עפ"י דברי המהרש"ל בתשובה סי' י'

ויש לציין שהמעבר יכך הנ"ל בתוך דבריו כותב גם בענין קביעות מקום מיוחד בבית הכנסת צריך לתפלה, וזה כדי שיבואו המלאכים והנשמות באותו ועד כמנהגם, וברבים יהיו עמו, כל שכן שאין להתפלל בבית הכנסת אלא סדר התפלה הנהוגה שם, כי כל הבל קדוש מאוזן פני כסא במקום הראוי ומכוון לו, ועם שונים אל תתערב. ואפילו מאומנות אביו אמרו רבנן שאל ישנה בנו כ"ש סדר תפלתו, כי אולי סדר תפלה שלמד בקטנותו מפי אבותיו ומוריו היא מקובלת לניצוץ נשמתו מד' בחינות הנזכרין, דאינון י"ב משריין קדישין דאכניש משה לייחדא רתיכא עלאה קדישא, דכתיב ויקהל משה וכו' לאתחברא באבהן, עכ"ל יע"ש. בנוגע לשינויים בנוסח התפילה כתב המאירי במגן אבות עמר' ק"ו יש צד אחד במנהגים שאינם באיסור והיתר ואינם לצורך מצוה ולא חשש איסור, כגון מנהגים שבנוסח התפילות ושאלו נהגים ע"פ מנהג וקניהם ואלו נהגים ע"פ מנהג וקניהם, אלו נותנים טעם לדבריהם ואלו נותנים טעם לדבריהם, אבל אין הדבר מוכרע מצד הלכה, ולמעשה אין ביד כל אחד אלא מנהג. בדברים כאלה כל שבינו לבין עצמו נהג בכל מקום כרצונו, וכל שהוא בציבור אין לשנות מנהג הציבור שהוא בו.

3 המג"א שינה לשון הירושלמי שנמצא לפנינו ששם מופיע אע"פ ששלחנו לכם סדר "המועדות" והוא הגיה לסדר "התפילות". שם בס"ק הביא גם דברי רח"ו בשעה"כ מהי"ב שערים.

4 דבריו הובא במשנ"ב וכן הכריע להלכה בדבר זה, וגם הוא מדברי המג"א הנ"ל.

5 מש"כ באם לא ימצא מנין להתפלל דלומד דבר זה מהא דאמרין בברכות ר"א שחרר עבדו להשלימו לעשרה, וק"ו שנשנה הנוסח בגלל כן כדי שלא יהיה בלא מנין.

אך דבר זה אין פשוט כ"כ, דיש סברי שאפשר להתפלל בציבור מחציתם נוסח זה ומחציתם נוסח אחר כמו שכבר הוכחנו לעיל במאמר הקודם שכן משמע מדברי החת"ס שמותר להתפלל חלק נוסח זה וחלק נוסח אחר, וכן פסק מהר"ם שיק דליכא לא תתגודדו באם חלק מתפללים נוסח אשכנז וחלק ספרד, והובא לעיל ביתר ביאור.

דמה שמותר בדיעבד ולכל שרשו, רק במדת חסידות אין איסור לשנות, וה"נ כיון שבודאי יוצא כל אחד ידי חובתו לכן אין איסור לעבור מנוסח לנוסח⁶.

כן מצאנו למהר"י אירגז בספרו דברי יוסף מה שאמרו הנוסח זכרינו לחיים בעשי"ת כך: "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים אל חי מלך עוזר ומושיע ומגן", אין לומר כן מאחר דהאריז"ל לא נהג לאמרו, ואעפ"י שאבודרהם הביאו, וכן המקובל מהר"י גיקטליא כתבו לאמרו מ"מ מאחר דהאריז"ל בתרא ובר סמכא יותר מהמקובל מהר"י גיקטליא⁷.

וכונתו כפי המשמעות כמו שביאר הדברי חיים והבעה"ת בליקוטי אמרים שהאריז"ל בירר האוכל מתוך הפסולת ותיקן נוסח התפילה השווה לכל נפש.

גם על שמירת המנהגים בבתי כנסיות לבד מהתפילות כותב לנו רבי חיים פאלאג'י במשא חיים או' י"ח בתשובת ה"ר אברהם חיים אראדי מביא שם שבאיזמיר היה מנהג ישן שלא היו מתפללים בשני ימים של ראש השנה שחרית אלא בבתי כנסיות הידועים והקבועים בעיר, במשך הזמן גדלה הקהילה ונתוספו בתי כנסיות, והתעוררו חכמי העיר לשנות המנהג ולהתיר התפילה בראש השנה גם בשאר בתי הכנסת, ובני העיר התנגדו לכך באמרם שטעם המנהג כדי להתפלל בראש השנה ברוב עם⁸, ולא הורו להם החכמים, וטענו שאילו משום רוב עם קבעו המנהג היה להם להנהיג כן ביום הכיפורים שהוא היום החשוב יותר בשנה⁹, אלא שהמנהג הקדמון היה מחמת חסרון של תוקעים, שלא היה להם מי שיתקע בכל המקומות התפילה שבעיר, וא"כ עכשיו שנתרבו התוקעים יוכלו להתפלל בכל מקום.

בתוקף המנהג וחומרתו

במנהג מצאנו גם עונשים והזהרות למי שמבטלו כגון מה שנהגו שלא לעשות מלאכה במוצאי שבתות וימים טובים שאינו רואה בזה סימן ברכה, וכ"כ המאירי בפסחים דף נ' ע"ב שבמוצ"ש ויו"ט אף הם יש להם איסור בעשיית מלאכה מתורת מנהג, שכל שבעצמו של יום

6 וכן אפשר להביא כאן מדברי הפרי חדש או"ח סי' תצ"ו הרי שנתקבצו עשרה אנשים בעיר חדשה ששה ממקום אחד וארכעה ממקום אחר סתמא דמילתא נמשכין אחר מנהג המקום של הששה משום דהוי רובא. ובזה יהיה נפק"מ להפוסקים דעיל המובא בהערה הקודמת דיש סברי שאסור לשנות מנוסח התפילה אבל לצורך מנין מותר וזה דעת השיבת ציון, וי"א שמותר לשנות מנוסח לנוסח וכ"ש דאפשר לציבור להתפלל מחצית נוסח זה ומחצית נוסח האחר, ומעתה לדברי השיבת ציון יצטרכו הארכעה לשנות מנוסח תפילתם ולהצטרף להשש, ולאחרים דסברי שמותר לשנות, הדבר תלוי ברצונם, דאם ירצו לשנות יכולים לשנות בכל פעם שירצו דאין איסור ונפק"מ בזה.

7 שם יש עוד סיבה מדוע אין לומר נוסח הלזה, דהרי הטור בסי' תקפ"ב כתב שבזכרינו לחיים יש י"א תיבות במכוון, ואם יוסיף מילים "אל-חי" עולה לט"ו תיבות, ולכן אין לאמרו.

8 כדאמרינן בר"ה דף ל"ב ע"ב שם במשנה העובר לפני התיבה ביו"ט של ר"ה, השני מתקיע, ואמרינן בגמ' מאי שנא שני מתקיע, משום דברוב עם הדרת מלך. (אכן אפי' שם להדיה הוא רק הו"א אבל מ"מ חזינן דיש להתפלל בר"ה ברוב עם).

9 ויש לתמוה על מה שאמרו "דא"כ יתפללו היה להם להנהיג כן ביום הכיפורים שהוא היום החשוב יותר בשנה" מה ענין חשיבות היום כאן, הלא בר"ה היה להם מקור בגמ' לתקוע ברוב עם ואילו ביו"כ לא מצאנו בשום מקום להתפלל ברוב עם, [וידוע הפתגם, שמה שיותר אנשים ממליכים את המלך, הוא יותר חזק וכוחו יותר גדול, ולכך בר"ה שממליכים את הקב"ה למלך על כל הארץ נכון להמליכו ברוב עם, ואילו ביום כיפורים שהוא דין אפי' אחד לכך סגי, ומזה הטעם הסתופפו החסידים אצל רבם בר"ה דוקא, ואין כאן מקומו להאריך].

וראיתי בספר "התקנות בישראל" ח"ד בסוף הספר עמ' ל"ד שהק' כדבר הזה שביי"כ לא מוזכר כלל ענין של רוב עם. ורבי חיים פלאגי במשא חיים שם הק' שאם משום ברוב עם היה להם לבחור שבת פרשת זכור שהקריאה דאורייתא.

יש בו עיקר איסור יש צד איסור בתוספת חול שלו, ואם נהגו להאריך בתוספת אסור להקל בכל מה שנהגו, ואם עשה בו מלאכה אינו רואה סימן ברכה¹⁰.

וכבר הוזהירו הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות וכ"כ בחלק הרביעי: הם הדינים שקבעו הנביאים והחכמים שבכל דור ודור, על דרך הגדר והסייג לתורה. והם שצווה ה' לעשותם באופן כללי, באומרו ושמרתם את משמרת (ויקרא יח, ל) ובא בקבלה (יבמות כא, א) עשו משמרת למשמרתי והם שקוראים אותם חז"ל גזרות. וגם בהם יש שתהיה מחלוקת וכו', ואסרו חכמים בשר עוף כדי להרחיק מן הדבר האסור, ומהם מי שלא נראית לו גזרה זו, לפי שר' יוסי הגלילי היה מתיר אכילת בשר עוף בחלב, והיו אנשי מקומו כולם אוכלים אותו כדרך שנתבאר בתלמוד (שבת קל, א). וכל זמן שפשט איסורה בישראל אין דרך לבטל אותה גזרה, ואפילו נביאים לא יוכלו להתירה, ואמרו בתלמוד (ע"ז לו, א) שאפילו אליהו לא יוכל להתיר אחד משמונה עשר דבר שגזרו עליהן בית שמאי ובית הלל, ונתנו טעם לזה ואמרו לפי שאיסורן פשט בכל ישראל.

והחלק החמישי: הם הדינים שנעשו בדרך העיון להסדרת הענינים שבין בני אדם, דבר שאין בו תוספת על דברי תורה ולא גרעון, או בענינים שהם מפני תקון העולם בעניני הדת, והם שקוראים אותם חכמים תקנות ומנהגות. ואסור לעבור עליהם בשום פנים הואיל והסכימה עליהם כל האומה וכבר הוזהיר שלמה ע"ה מלעבור עליהם, ואמר (קהלת י, ח) ופורך גדר ישכנו נחש¹¹.

לחומרת המנהג, אפשר גם להוכיח מדברי הרמ"א בהקדמתו לדרכי משה שכתב: אליכם אישים אקרא דרשו מעל ספר - וקראו בהקדמת המחבר דרכי משה, והתבוננו מה ראה על ככה, לקרבה ולגשת אל המלאכה: אשר לא הביא כלל, (- מן המחבר ב"י) כגון חדושי דיני אור זרוע, ואגודה, ושערי דורא, ואיסור והיתר, ומהר"י ברי"ן, ומהר"ל, ומהר"י, ומהר"ם פדואה, וסדר גיטין וחליצה, ובנימין זאב, ושוב חדושים מקובצים אשר דברי חידושיה רבו מלמנות, גם אהבה מגולה ותוכחה מוסתרת בענין פסק הלכה בכל מקום שמנהגי בני אשכנז בני הגולה הלז אשר מבני צרפת אינם נוהגים כדבריו.

עיקר והוא תכלית בזה המחקר, כי ידוע שהרב המחבר בית יוסף בטבעו אל הגדולים נכסף, ופסק הלכה בכל מקום על פי שנים ושלושה עדים, המה הגאונים הנחמדים הרי"ף והרמב"ם

10 וכבר כתבנו במאמר הקודם מהמהר"ל בהל' יוה"כ שהיה פעם ש"ץ ששינה בימים הנוראים באיזה סליחות, לימים מתה בת הרב ביים כיפור, והצדיק עליו הדין שלקחה בתו על מה ששינה מנהג המקום, ועיי"ש בהערה 7.

ובס' הזכירה כתב: יזהר שלא ישנה מן המנהג, וילפינן ממשו ומלאכים, ובגמרא עלת בקרתא ויל בתימס, ע"ש: טעם הניגונים בזהר ובס' חסידים ממשו ידבר והאלהים יענו בקול, שאף הניגונים מסייג, לכן יזהרו מלשנות ממנהג אבותיהם ומקומם בשאר ענינים.

11 גם הבית יוסף כתב בחריפות בכסף משנה פ"א ה' תרומות, בענין פירות שגולו בקרקע הגוי בא"י, אם נגמרה מלאכתן ביד הגוי ומירחן ישראל פטורים מכלום, כ' הכ"מ: והמנהג הפשוט בכל א"י כדברי רבינו ומימינו לא שמענו פוצה פה לחלוק ע"ז, ועתה קם חכם אחד ונראה לו שהוא מתחסד בעשותו היסך המנהג הפשוט, והולך ומפתח אחרים שיקבלו עליהם שיעשו כדבריו, ונראה פשוט בעיני שראוי למנעם משום לא תתגודדו. ועוד, מאחר שבכל אלו המדינות קבלו עליהם לעשות כדברי רבינו, מלבד מה שנוגע בכבוד הראשונים שנהגו כן, והרי ריב"א לא מלאו לבו לסמוך על סברתו לבטל המנהג, מי הוא ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן. ועוד, שדבר זה דבר שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו. לכן יש לגזור עליהם שלא ינהגו כן, ואם יסרבו יכופו אותם, כההיא דשמואל דאמר ליה אכול משחא. ואי לא כתבינא עלך זקן ממרא. אח"כ נתפשטו הדברים, עד שהוצרכו חכמי העיר לתקן, ונתקבצו כולם וגזרו גזירת נח"ש, שעוד כל ימי עולם לא יעשר אדם לקוח מן הגוי אלא כמו שנהגו עד עתה על פי רבינו ע"ה, יע"ש.

והרא"ש בכל מקום שב' מהם לדעת אחת נצמדים,¹² ולשאר רבוותא אדירי התורה לא חש עליהן וכו' "ועל ידי זה הדבר שותר כל המנהגים אשר באלו המדינות" וכו' וכתבתי אצל כל דבר הכי נהוג וכו', וכך כתב מהרי"ו (בתשו' סי' קעא) דעל הרוב פוסקים על פי התוס' ומהר"ם וראב"ה, וכן מרגלא בפומא דאינשא לפסוק כדברי המרדכי ואשר"י וב"ה ריב"א, ובדרך זו הלכתי ושאר הנחת, סוף דבר קורא אני עלינו ואף כי אין ערוך בין שנינו: ויקח משה את עצמות יוסף כי השבע השביע, ר"ל כי העיקר והעצמות לקחתי, ומהשאר היה מניעה.

הרי שלדברי הרמ"א חלק גדול מחיבורו בנוי עפ"י הליכות והנהגות שנהגו באשכנז.

וביותר כתב הכנה"ג בשו"ת בעי חיי חו"מ ח"א סי' ע"ג כל מקום שהמנהג קדום הוא היפך דברי מרן ז"ל (הב"י) אזי מניחין אותו דברי מרן ז"ל ואוחזים בדינו המנהג הקדום, דגדול כח המנהג מקבלת דברי מרן ז"ל, וכ"כ מהר"ח אבואלפייא ראה בשו"ת נשמת חיים סי' ב' הביאו החיד"א בטוב עין סי' י"ח או' נ"ז, וכן השד"ח מע' ברכות סי' ב' או' י"ט, דלא רק במנהג קדום קודם זמן מרן ז"ל דיש לנו לילך אחריו אף שהוא נגד דברי מרן ז"ל, אלא אפילו במנהג שנתייסד אחר תקופת מרן ז"ל, ומרן ז"ל ס"ל היפך המנהג, מ"מ אין למחות בעושין כמנהג ואפי' במילי דברכות שמרן ז"ל ס"ל דלא לברך והמנהג הוא לברך אין למחות במנהג זה. וכזה כתב החיד"א בקו"א סי' רס"א ס"ק ב' ובחיים שאל ח"ב סי' ל"ה ס"ק ב' ובארץ החיים שם, דהגם שקיבלנו עלינו הוראת הב"י (שנהגו כמנהג ספרד) בכל תוקף ההסכמות והקבלות והוא דבר שבמנהג גדול אצלינו מ"מ כל היכא דהמנהג קדום הוא בהיפך דברי מרן ז"ל אזי הולכים אחר המנהג ומונחים דבריו במקומם מונח.

1234567 ח"ח

ועי' בב"י יו"ד סי' רי"ד, בדברים המותרים ואחרים היודעים שהם מותרים נוהגים בהם איסור, הוי כאילו קבלום עליהם בנדר ואסור להתירם להם, הלכך וכו' צריך התרה ויפתח בחרטה שמתחרט שנהג בו לשם נדר. ויראה בדבריו שמנהג תוקפו כנדר.

ובס' תיקון יששכר דף ס"א ע"א דשאלו את מרן מהר"י קארו אם לומר על הניסים בט"ו אדר בצפת והשיב: שמנהג טוב לומר על הניסים בתפילה ולהוציא ס"ת אלא שקהילתינו הספרדים לא נהגו להוציא ס"ת "ואני כמו שמצאתי המנהגות מזמן רב נוהגים, הנחתו אותם".

אחד מיסודות המנהגים הוא שאיסור ביטולו הוא גם משום מחלוקת¹³ ולדוגמא ניקח מ"ש הריב"ש בתשובה סי' ל"ו ששונה מנהג קהילות שנהגו לא להתפלל תפילת לחש במוסף של ראש השנה, והיה זה מנהג גרוע נגד משנה מפורשת ששנינו שהצבור מתפללין בלחש, וכתב שם שה"ר חסדאי ב"ר שלמה סיפר לו כי בלכתו לקסטיליא עבר דרך פרג'ה וראה שם מנהג זה ואמר לבטלו ולא קבלו ממנו, ואמרו לו שאף אם הוא גדול בחכמה הם סוברים

12 כפי שכותב רבי יוסף קארו בהקדמתו לחיבורו ב"י והשו"ע ז"ל: הסכמתי בדעתי כי להיות שלשת עמורי ההוראה אשר הבית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם, הלא המה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל, אמרתי אל לבי שבמקום ששנים מהם מסכימים לדעת אחת נפסוק הלכה כמותם, אם לא במקצת מקומות שכל חכמי ישראל או רובם חולקין על הדעת ההוא ולכן פשט המנהג בהיפך. - ואם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים אע"פ שאנו נכריע בהפך - יחזיקו במנהגם, כי כבר קבלו עליהם דברי החכם האוסר, ואסור להם לנהוג היתר, כדאיתא בפרק מקום שנהגו.

13 אעפ"י דקיי"ל במנהג שלא שייך לא תתגודדו כמו שביארנו במאמר הקודם ומצאתי אח"כ במאירי במפורש יותר שכותב ביכמות דף י"ד ע"א כל שהם שני כתי בתי דינין, אע"פ שהן בעיר אחת ובי"ד אחד נוהג לפסוק כשיטה זו ובי"ד האחר כשיטה זו אין כאן אגודות אגודות, שאי אפשר לעולם שיסכימו כולם על דעת אחת "וכל שכן בדברים התלויים במנהג שאין קפידה אם הללו נוהגים כך ואם הללו נוהגים כך", אבל כל זה הוא לגבי אגודות אגודות, מיהו במחלוקת יש להחמיר.

שהקודמים שהנהיגו המנהג ההוא היו גדולים ממנו, ואז קבל עליו שבשום מקום לא תהיה ידו תקיפה עליהם, אלא מצד מוסרם שלא יתעצם לבטל מנהגם.

וההסבר הוא שלא ינסה לבטל המנהג אעפ"י שאינו מוצא חן בעיניו אלא א"כ יודע שיקבלו ממנו, וכן נקט בשו"ת שמש צדקה לרבי שמשון מורפורגו סי' י"א. וכזאת הוא בדברי יוסף למהר"י אירגאס סי' ה' אחר שהאריך הרבה הוכיח ממהר"ק שכל הטעם שאין משנים מנהגים הוא משום חשש מחלוקת¹⁴.

כן דיבר בזה מהר"י אירגאס בספרו דברי יוסף סי' ל"ו גבי תספורת הזקן, שבעיר שישבו האורחים אין מספרים במספרים הזקן. ובעירם בצרפת מתירים במספרים כיון שהכל יודעים שכך הוא מנהגם. וע"ז השיב שלע"ד הדברים תמוהים דאטו מתני' דההולך ממקום שעושים למקום שאין עושים דאסור לעשות מפני המחלוקת מי לא עסקינן אפי' שיודעים שכך מנהגם, הלא סתמא קתני אל ישנה ממנהג העיר, והעיקר הוא רק משום חשש המחלוקת, שהרי מצינו שהחמירו חז"ל והתירו מה שאסור מן הדין כדי שלא ישנה ממנהג העיר, כמ"ש הרא"ש ז"ל דההולך ממקום שמחמירים למקום שמקילים ואפי' דעתו לחזור שמן הדין חל עליו חיוב חומרי המקום שיצא משם, עם כל זה בדבר שניכר שינוי מנהג לא יחמיר מפני המחלוקת¹⁵, וא"ת הרי כמה שנים שהאורחים ההולכים לשם שינוי ממנהג העיר והיו מספרים זקנם ולא היה שם מחלוקת אלמא אינם מקפידים בכך, הרבה תשובות בדבר, חדא, כיון שגזרו חז"ל לא לשנות ממנהג העיר הגם דהטעם מפני המחלוקת, לא הותר לשנות היכא דלא הקפידו ולא היתה מחלוקת דלעולם חוששין שמא אח"כ יקפידו ויבואו למחלוקת¹⁶. ועוד אפי' יבוא אליהו ויאמר לעולם לא יקפידו ולא יבוא לידי מחלוקת, הרי אמרינן בעלמא בתקנות חז"ל אע"ג דטעמא בטיל הגזירה לא בטיל.

ובפ"ק דר"ה (דף טו:) אמרי' התם לענין שקלא וטריא במקום איסורא אי נהוג מי שבקינן להו בתמיה, משמע הא ליכא אסורא שבקינן להו. וכן כתב בספר העיתים להרב יהודה ברזילי

14 וזהו גם כמשא חיים דף מ"ז שמוהיר: "אמנם הזהרה שמענו לכל יצא הדבר לידי מחלוקת וקטטה".
15 וכ"ש להיפך אם בא ממקום שמקילין למקום שמחמירין אף מצד הדין היה לו להקל כמנהגו, אבל מפני המחלוקת צריך להחמיר, והפרי"ח בסי' תצ"ו עמד על דבר זה שהרי ישנם מלאכות הנעשים בצנעא, ואם מצה"ד מותר לו להתנהג כמנהגו הרי שיהא מותר בעשיית מלאכות אלו כמו תפירה וכתיבה שאין יודעים, ע"ז תירץ כיון שיש מלאכות רבות שמוכרחים להעשות בפרהסיא, לכן לא פלוג בין מלאכה למלאכה ואסורו לו הכל מדבריהם משום חשש המחלוקת שתגרם ע"י המלאכות שתיעשינה בפרהסיא.

וכאן רצה מהר"י אירגאס לומר שאפי' בעירו הוא מחמיר וכאן מקילים צריך להקל משום המחלוקת. מיהו עיין במאירי כחידושו לפסחים שכתב ההולך ממקום שאין עושין [מלאכה בע"פ] למקום שעושין אף בזו אל יעשה, וא"ת והרי נמצא משנה ממנהג המקום, שהם עושים מלאכה והוא יושב ובטל ויש כאן מחלוקת, וכבר אמרת אל ישנה אדם מפני המחלוקת? כך פירשו זו שאמרנו להחזיק כמנהג מקומו ושלא לעשותו אף במקום שעושין, אל ישנה בו מצד יראה מחלוקת שאין כזו מחלוקת כלל שכל האחרים שרואים אותו בטל אין דנין אותו שמצד איסור הוא נמנע, אלא אפשר שאין לו מה לעשות, או שאינו בריא, וכמה בטלני איכא בשוקא, שאין אדם נותן לב עליהם למה הם מתבטלים.

נמצאנו למדים מדברי המאירי דלא כמהר"י אירגאס שכתב דאפי' בא ממקום שמחמירים למקום שמקילים שאין לו לעשות מלאכה, דהמאירי לסברתו שלא יבוא לידי מחלוקת במקום שמחמיר. אמנם י"ל שרק בעשיית המלאכה בזה סבר המאירי דאם בא ממקום שמחמירין למקום שמקילין אפשר לו להחמיר כיון שאין מכירין בזה ולא יבואו לידי מחלוקת, אבל בדבר אחר כגון בגזיות הזקן ושאר המנהגים שאם יחמיר יכירו בזה ואתי לאינצויי.

16 ע"ז כתב הרמב"ן בס' הזכות וז"ל: אפילו כולם חכמים כולם יודעים את התורה לעולם חוששין למחלוקת ואפי' בחדרי חדרים אסור ואפי' שרעתו לחזור, והיינו מתניתין, וכן עיין להרא"ש פסחים דף נ"א ע"ב סי' ד' בסופו דבמקום מחלוקת לא יעמוד במנהגו, וכמו שכתב התוס' בד"ה ממקום.

ז"ל על ענין כיו"ב. והביא תשובה לרב האי גאון ז"ל וגם הרמב"ן בספר לקוטיו כתב כיו"ב על ענין קריאת פרשת ראש חודש שנראה ז"ל שהמנהג שלנו הוא בטעות לפי שורש ההלכה עפ"י פירושו, ובסיום דבריו אמר משנה שלימה שנינו "אל ישנה אדם מפני המחלוקת"¹⁷ כ"ז הביא התשב"ץ.

עוד בענין המחלוקת ולא תתגודדו במנהג

כבר ביארנו לעיל במאמר הקודם מהגמ' דיבמות לא תעשו אגודות אגודות דמחלוקת הפוסקים בזה אם במנהגים יש בזה האיסור דלא תתגודדו. והנה הרמ"א בסי' תצ"ג סעי' ג' כתב: יש מקומות שנוהגים להסתפר אחר הפסח עד ראש חודש אייר, ואלו אינם מסתפרים אחר ל"ג בעומר, ויש מקומות שנוהגים שלא להסתפר מהפסח עד ל"ג בעומר ומסתפרים מיום ל"ג בעומר והלאה", ולא ינהגו בעיר אחת חלק כמנהג זה וחלק כמנהג האחר משום לא תתגודדו ע"כ, וחזינן מדבריו שגם במנהגים שייך האיסור דלא תתגודדו שהרי התספורת בימי הספירה אינה אלא מנהג ואעפ"כ כתב שלא ינהגו מקצת כן ומקצת כן.

והמג"א שם הביא סמך לזה ממש"כ התוס' בפסחים דף י"ד ע"א בשם הירושלמי, שבירושלים שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, כיון שמתקבצים שם עולי רגלים אף ממקומות שנהגו בו איסור, כלומר שאם ינהגו שם התר הוי אגודות אגודות¹⁸, ומסיים שגם הרי"ף והרא"ש סברי שגם במנהג שייך לא תתגודדו¹⁹.

וביותר כתב בה בס' משנת חכמים דף קכ"ג כתב דדוקא במנהגים שייך לא תתגודדו אבל בשני בתי דינין בעיר אחת יכולים להורות כל אחד כסברתו, ואין בזה משום לא תתגודדו שאם יכוף ב"ד האוסר את המתירים נפיק מיניה חורבא והוי חומרא המביאה לידי קולא, כגון שיבואו להקל לענין קידושי אשה שיאמרו שאין בו שוה פרוטה. ורק במנהג בעלמא שייך איסור לא תתגודדו, שאין לשנות המנהג כלל, אלא עליהם לנהוג מנהג אחד.

וכמותו דעת רבי דוד פארדו בספרי דבי רב דף רי"ז שלדעת הרמב"ם איסור לא תתגודדו אינו שייך בדבר שהוא אסור מן הדין אלא דוקא במנהג בעלמא כמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בער"פ וכדומה, ועל כגון זה נאמר לא תתגודדו שלא יהיו בעיר אחת שני בתי דין אחד נוהג כך ואחד נוהג אחרת. וכמו"כ הוא בס' חיי אריה סי' ט', וסייע לדברים אלו ממש"כ הטור בהל' יו"כ דיש רגילים לעשות ב' ימים יוכ"פ ולהתפלל במנין תפילת יו"כ, והרא"ש היה מוחה בידם להתפלל כך ומניח להם רק להשאר באיסור מלאכה, והב"י והלבוש מבארים דמאחר שאנו בקיאים בקביעא דירחא אין כאן ביום השני אלא מנהג, והכא שלא קיבלו

17 השוה כאן את הערה הקודמת.

18 ראה בשו"ת מעיל צדקה (לרבי יונה לנדסופר מפראג, שנת תל"ח) בסי' מ"ט כתב: "...גתעורר לן בהרבה דברים שצ"ע בענין שלפעמים בק"ק פראג וכדומה במדינה זו במקום שיש שני הב"ד שמנהגם אינם שוים וצ"ע אם אין בו חשש דלא תגודדו, וודאי בענין סדר התפלות וקידוש והבדלה לא שייך לא תתגודדו כיון שאינו אלא מנהג וכמו דאמרינן בגמ' אנן אמרי לך אסורא ואת אמר מנהגא, וכ"כ מג"א בסי' תצ"ג ובדבר שהוא מנהג לא שייך לא תתגודדו אף שמג"א כתב דלמסקנא דגמרא אפשר דשייך לא תתגודדו ומביא ראיה מתוס' פסחים דף י"ד באמת יש לדחות דהתם בירושלמי לא היה אוסרים משום לא תתגודדו אלא מטעם שלא ילמדו אותן הבאים ממקומות האסורים לנהוג אח"כ היתר גם בחזרתם למקומם...". נמצא לפי"ז שחולק עם המג"א בהסבר התוס' דפסחים שם, שבוה יוצא נפק"מ אם במנהג שייך לא תתגודדו.

19 ורבי יוסף אירגאס הנ"ל בספרו סו"ס מ"ה הביא מדברי הרמב"ם בתשובה סי' קי"א שבדבר התלוי במנהג שייך איסור לא תתגודדו, אמנם מהרי"ף והרא"ש בפ"ק דיבמות כתב דלא סברי דיש לא תתגודדו במנהג, ועי' בשו"ת יחוה דעת ת"ד סי' ל"ו דלא זכר שר את דברי המג"א בסי' תצ"ג שכ' להיפך בדעת הרי"ף והרא"ש.

עליהם בני הגולה כמו בשאר יו"ט שני של גלויות, איכא לא תתגודדו, ומוכח מזה דמה"ט יש איסור זה רק מפני שאינו מצד ההלכה, אבל אילו היה חשש כל שהוא לא היה מוחה בידם אע"פ שכולם פוסקים שאין חשש, בדבר איסור אין מקום ללא תתגודדו אלא במנהגים.²⁰

מיהו מצאנו לפוסקים שסברו להיפך דלא שייך לא תתגודדו במנהג כלל, אלא בדינא. וכן הוא בשו"ת מהרשד"ם יו"ד סי' קנ"ג שדבר החלוי במנהג ואינו אסור מן הדין לא שייך איסור לא תתגודדו. וכן הביאו מהר"ם גלאנטי בספרו דברי מרדכי בקו' גדולת מרדכי סי' ו' דרש"י ביבמות שמסביר ענין אגודות כשני תורות מוכח דדוקא במידי דשייך הלכה יש בו שייכות לחילוק אגודות ולא בסתם מנהגים.²¹

גם בחדסד לאברהם להרב מבוטשאטש קמא סי' ט' הביא לדברי המג"א (הנ"ל) דיש לא תתגודדו במנהג, וכתב לחלוק עליו דלא שייך איסור לא תתגודדו במנהג, והביא ראיה מדברי רב האי גאון שהביא הר"ן שלהי ר"ה שכ' שם דה"ט דתיקון רבי אבהו לתקוע תשר"ת משום דבתחילה היה בזה מנהגים שונים מר כי אתרי' ומר כי אתרי', ואין בזה מחלוקת לענין הדין. ותיקון רבי אבהו שיהיו כל ישראל עושין מעשה אחד ולא יהיה ביניהם דבר שההדיוטות רואין אותו כחלוקה, ע"כ הוא דברי הר"ן שהביא מרב האי גאון.

ובזה מביא ראיה לדבריו שהרי רב אבהו תיקן כן משום ההדיוטות אבל לא משום האיסור דלא תתגודדו הואיל ולא הוי רק מנהג בעלמא, וכמו"כ הדין בנוסח התפילה שיש בזה מנהגים שונים אין למחות ביד המונע ממנהגו. והעתיק משו"ת שערי אפרים סי' י"ג שכ' דאשכנזי יוצא שפיר בנוסח הספרדי ואין בזה רק שינוי מנהג.

[אוצר החכמה]

נמצאנו למדים בדברי החדסד לאברהם שחלוק בכמה דברים בנידון, א. שחולק עם המג"א נסי' תצ"ג דבמנהג שייך ל"ת, וכן הוא דעת המשנת חכמים ור"ד פארוו בספרי דבי רב, ובחיי

[מח"ס 1234567]

20 יש לציין שרבי יוסף אירגאס הנ"ל המובא בהערה הקודמת דמה שאמרו שאיכא איסור דלא תתגודדו במנהגים הוא רק מנהג שנתקבל ע"י הרבים ואינם יכולים להפטר ממנו אפי' ע"י התרה זולת בהסכמת רובם, אבל אם מחמירים ממדות חסידים שרי ליה ואין כאן לא תתגודדו, ואם ישראל יתירו לו הנהגתו, וראיה ממה שנהוג בכל תפוצות ישראל שיש יחידים המתענים ער"ח ואומרים סליחות במנחה ולא שמענו פוצה פה נגדם מצד ל"ת. וכן משנה ערוכה בפ"ג דסוכה צופה הייתי בר"ג ור"י שכל העם היו מנענים לולביהם לא נענעו, ולא חיישו ללא תתגודדו.

21 וראה במשפט צדק ח"ב סי' מ"ז שכ' על דברי הרשד"ם במנהגים ששרשם באיסורים דאלה סבורים שיש בהם איסור ואלה מחולקים בכה"ג סבורים הראשונים דיש גם במנהגים איסור לא תתגודדו, אבל לא בסתם וע"י בשד"ח מע' כללים ערך מנהג שהביא דבריו. ודבר חידוש העלה בשו"ת פאת השולחן סי' ג' שמפאת האיסור לא תתגודדו, דאם אשכנזי נכנס להתפלל בבית כנסת ספרדי חייב להתפלל בנוסח שלהם משום האיסור לא תתגודדו. והנצי"ב במשיב דבר ח"א סי' י"ז חולק עליו וכתב דהדין הוא שאסור לשנות מהתפילה כלחש שנהגו מכבר, ולכ"ע לית כאן משום לא תתגודדו, להרמב"ם משום שאין כאן מחלוקת, ולהרא"ש משום דאינו אלא מנהג, וכ"ע ס"ל שיוצאים בשתי הנוסחאות ולא כמ"ש בפאת השולחן ריחידים המתפללים בבכ"נ של ספרדים מחויבים להתפלל כמותם משום לא תתגודדו, אלא כמשי"כ בהג"מ בשם הירושלמי אע"ג ששלחנו סדרי המועדות אל תשנו ממנהג אבותיכם ומפרש דקאי בתפילה של מועדות אבל בקדושות שבקול רם וכדומה ודאי אסור לשנות ממנהג שהוא שם מפני המחלוקת להרמב"ם ויש בזה משום לא תתגודדו.

יוצא לפי"ז דמחלוקת הנצי"ב והפה"ש הוא רק על תפילת הלחש אם צריך לשנות אבל על התפילה שהוא בקול בזה שניהם מודים שצריך לשנות, אך בזה אינו ברור אם משום לא תתגודדו או לא. דהפרי"ח בסי' תצ"ו או' כ' כתב דלכל בית כנסת ובית כנסת יש לו דין עיר מיוחדת בפני עצמה ולכל אחד צריך להיות מנהגיו וסייגיו, ואין כלל וכלל אגודות הכא דאפי' לאביי הא בשני בתי דין בשני ערים אין לא תתגודדו. והכי הוא ענין הלוח כי יש לכל קהלה דין עיר בפני עצמה ולכן כל עדה ועדה אם יש לה ביהמ"ד מיוחד (כגון ספרדים ואשכנזים) אם בא להתפלל בתוכה צריך לשמור על גוריה וסייגיה, לפיכך בתפילות שבקו"ר אסור לו לשנות ממנהגם. משא"כ תפילות הלחש דמותר.

אריה, ועוד, ב. שחולק גם עם הפאת השולחן המוכא בהערה 21 דסובר שאם אשכנזי מתפלל בבכ"נ ספרדי צריך להתפלל בנוסח שלהם, ולפי דברי בעל חסד לאברהם מותר לאשכנזי לשנות בבהכ"נ שלו וכ"ש אם מתפלל בבהכ"נ ספרדי שיכול להמשיך בנוסח שלו וכמו שהביא משו"ת שערי אפרים, דאשכנזי יוצא שפיר בנוסח הספרדי ואין בזה רק שינוי מנהג²².

במאמר הקודם הערה 34 הבאנו לדברי הריטב"א והמאירי במס' מגילה וכן הוא דעת הרא"ש כיבמות דף י"ג סי' ט' שאיסור לא תתגודדו הוא רק כשכל אחד אינו מודה לדברי חבירו, וטוען שסברתו עיקר, כמו בדינים, אבל בשעה שאלו מודים לאלו אלא שיש לכל אחד סיבה אחרת לילך כמותם אין בזה משום לא תתגודדו.

עתה ראיתי להמהרש"ג ח"ב ס"י שכ' כן דאיסור ל"ת לא נאמר אלא על מי שמורה לאחרים לנהוג כן, אבל אנשים שנוהגים במנהגם ואחרים רוצים במנהג האחר ואינם מורים לאחרים לנהוג כן אין בזה לא תתגודדו, וראה הערה 23. כמו"כ הוא סברת ר' חיים אריה הורוץ (תר"נ) בספרו חיי אריה סוף סי' ט' דאם אחד אינו מקפיד על השני ואין בזה מחלוקת אין בזה לא תתגודדו. וכן המבי"ט ח"א סי' כ"א הביא מספר אדם וחזה נתיב ב' שכתב משם הרמ"ה שאפי' בית דין א' דוקא כשמורים מקצתם להיתר ומקצתן לאיסור, אבל אם אינם מורים מותר מאחר שאינם מורים הוראה להדיא, ואין זה אגודות אגודות. וכ"כ מהרש"ם בדע"ת או"ח סי' תצ"ג חילוק זה בשם מהרשד"ם הנ"ל סי' קנ"ג.

המשך יבוא אי"ה

★ ★ ★

22 אך עדיין אינו מבואר אם חלוק הוא גם עם הנצי"ב המוכא בהערה הקודמת שכתב דכתפילות שבקול רם צריך להתפלל כמנהגם אם הוא מתפלל בבהכ"נ נוסח אחר, ולא להמשיך במנהגו, שבוה אפשר שגם השער אפרים דעתו בזה כדי שבכל זאת לא לעורר מחלוקת, וכמו שכ' הפרי"ח (ראה בסוף הערה הקודמת) שבכל בית הכנסת היא עיר בפני עצמה ואם בא להתפלל בתוכה צריך לשמור על מנהגיו.

23 השאלה שם בענין הנחת התפילין בחוה"מ שבוה היה מחלו' גדול, ושם בבהכ"נ מקצתם מתפללים בתפילין וכן האב"ד דבהכ"נ ההוא נוהג להתפלל עם התפילין בחוה"מ ומקצת אין נוהגין להניח התפילין בחוה"מ, ועתה נשאל אי יש בזה משום לא תתגודדו, ובוה פסק דאם יש בעיר בי"ד אחר ודיין אחד מאותו בי"ד שמורה לכל שיניחו תפילין בחוה"מ, והדיין השני מאותו בי"ד מורה לכל שאין להניח תפילין בכה"ג איכא האיסור דלא תתגודדו, אבל אם כל אחד נוהג לעצמו אין בזה האיסור.

ומאריך בראיות לדבריו וכתוה"ד כותב דגם בדבר זה שמחלוקת הפוסקים בנדון ויש אחרים שרוצים להחמיר מספק, מ"מ כיון שגם העושה אינו עושה כן בתורת ודאי אלא בתורת ספק להחמיר לא שייך לא תתגודדו, דהאיסור דל"ת שייך רק אם האחד אומר שכרי לו שהדין כן, והשני טוען שברור טעות הוא ואסור, בזה שייך ל"ת, ולדוגמא הביא במה שיש נוהגים לאכול מצה מבושלת בפסח, והלא אינו אוכל הכי יעלה על הדעת לומר דיש בזה איסור לא תתגודדו, אלא ודאי משום שגם הנוהר מודה דאינו אסור מעיקר הדין רק הוא רוצה לחוש להחמיר בזה.

לשון חכמים

הרב בנימין פרידמן

בבירור אופן מנין השנים, החרשים והימים ע"י התורה (ג)

ענף ג' מנין ימי השבוע לשבת מגור החסידים

מקורו בתורה המבואר ברמב"ן / בדעת רש"י והאור זרוע / דברי האחרונים
ליישוב דעת רש"י / דעת רש"י במנין הימים לשבת / דחולקים מהו יסוד המצוה /
מתי מקיימין המצוה בזמנינו / השיר של יום / לשבת הבאה או לשעבר / המבואר
ע"פ סוד ודרוש / בהא דהוסיפו להדגיש בשבת / בהא דקוראין הימים בשמותם
(ובאידיש) / שמות הימים אם הם על שמות ע"ז

אח"י 1234567

מקורו בתורה המבואר ברמב"ן ועוד

לג. נצטוינו בתורה "זכור את יום השבת לקדשו. (שמות פ"כ פ"ח). ומבאר הרמב"ן שם
אע"פ שנלמד מהאי קרא לקדש את השבת בכניסתו זהו דרך דרש, ופשטא דקרא בא ללמד
שחייבים בכל יום לזכור את השבת ומקיימים המצוה בזה שאנחנו מונים ימי השבוע לשבת
ראשון בשבת שני בשבת וכו'.

ובריש דבריו מבאר שע"י שמונים הימים לשבת מקיימים המצוה לזכור את השבת וז"ל:
על דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יחלף
לנו בשאר הימים כי בזכרנו אותו תמיד נזכור מעשה בראשית וכו'... ובמכילתא רבי יצחק
אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים ימי השבוע לשם הימים עצמן, וכו'. או על שמות
המשרתים כנוצרים או שמות אחרים שיקראו להם, וישראל מונים כל הימים לשם שבת אחד
בשבת שני בשבת כי זו מן המצוה שנצטוינו בו לזכור תמיד בכל יום וזהו פשוטו של מקרא
וכך פירש ר"א עכ"ל.

ומש"כ שכך פירש ר"א כוונתו על האבן עזרא שפירש [בפירושו הקצר] וז"ל שיזכור בכל
חשבון ימי השבוע עד שלא ישכח איזה הוא יום השביעי שהוא חייב לקדשו ע"כ, וכיו"ב
הובא כדברי הרמב"ן ברכינו בחיי על התורה שם.

ובסו"ד מבואר שקידוש היום נלמד מתיבת לקדשו, ופשטא דקרא בא ללמד על מנין
הימים לשבת וז"ל: ומשם תלמוד שהמצוה הזאת למדה מתיבת לקדשו, אבל זכור את יום
השבת מצוה לזכור תמיד בכל יום כמו שפירשנו אלא שכל מצות הזכירה במנין אחד בחשבון
רמ"ח מצות שנצטוינו ודע זה עכ"ל.

וכ"כ מבואר בחידושי הריטב"א בגמ' ר"ה (דף ג'): ד"ה חדא וז"ל: והא דלא אשכחן
בלשון הכתוב שמות לימי השבוע כמו לשאר לשונות מפורש במדרש (מכילתא דרשב"י פ'

יתרו ופסיקתא רבתי פ' כ"ג) הטעם כדי שזכור תמיד יום השבת כשנמנה כל ימי השבוע וכ"כ מביא דברי המכילתא המובא ברמב"ן.

ובדעת הרמב"ם תמהו הרבה למה לא הוזכר המצוה הזאת בספרו ובמנין המצוות ואחר החיפוש מצאתי שכן הוזכר המצוה אלא שלא במקומו שמבאר החילוק בין מנין הימים בחודש שזהו מצוה על ב"ד ולא על כל אחד ואחד משא"כ במנין ימי השבוע לשבת שזה על כל אחד. ^[1234567]

דיעויין בספר המצוות במצוה קנ"ג על קידוש החדש וז"ל שם: שמצוה זו אינה מסורה לכל איש ואיש כמו שבת בראשית שכל איש ימנה ששה ימים וישבות בשביעי עכ"ל. ואע"פ שאפשר לידחק שאין זה כוונתו מ"מ משמעות לשונו משמע כן.

דעת רש"י והאור זרוע

לד. אמנם רש"י על התורה שם מבאר על הפסוק זכור את יום השבת בדרך אחרת וז"ל: זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נודמן לו חפץ יפה תהא מזמינו לשבת עכ"ל. מבואר בדבריו שכוונת התורה לזכור את יום השבת דהיינו להכין את מאכלי וצרכי השבת להזמין לשבת, ולא הביא כלל המצוה לזכור את השבת כפשוטו ולמנות ימי השבוע לשבת.

והנה הרמב"ן (שם) משיג על דבריו דמכילתא הזאת שנויה בלשון יחיד ואינה להלכה, וכן בש"ס דידן בגמ' ביצה (דף טז.) חלוקים ב"ש וב"ה בזה דב"ש סברי מחד בשבך לשבת הבאה וב"ה סברי ברוך ה' יום יום. והכלל הוא דהלכתא כב"ה וה"ה במחלוקת זו הלכה כב"ה. ותמה הרמב"ן שדברי רש"י הם לדעת ב"ש שסובר שמחד בשבת צריך לזכור להכין עצמו במאכלי וצרכי שבת הבאה ודלא כהלכתא וצ"ע.

והנראה ליישב דצ"ל דרש"י אזיל בחד שיטתא כהאור זרוע דסובר דבפלוגתא זו ב"ה מודים דהנוהג כב"ש עדיף טפי דיעויין בספרו בהלכות ער"ש (פ' י"ח אות ג'). וז"ל: הלכך הרוצה לעשות כב"ש עושה שב"ה מודים לב"ש דהכי עדיף טפי והא דמסיק אבל הלל שכל מעשיו לשם שמים לא נהג כן, אפ"ה איתמר דב"ש עדיפא ומיהו העושה כבית הלל לא הפסיד עכ"ל.

ומוסיף עוד אע"ג דהכלל דהלכתא כהלל הכי שאני משום דסתמא דגמ' בשבת (דף קיט.) כב"ש דבגמ' מבואר שעשירים שבאר"י כמה הן זוכין בזה שמעשרין דכתיב עשר תעשר ושבכל זוכין בזה שמכבדין את התורה. ושאר ארצות בזה שמכבדין את השבת וכהוא קצב שמכל בהמה שהיתה נאה אמר שזו תהא לשבת.

ויעו"ש במהרש"א שזהו כדברי ב"ש שמצא בהמה נאה אמר זו לשבת ואפשר דמדתו מרובה שאע"פ שהיה קצב ואפשר היה לו לסמוך שימצא אח"כ נאה הימנה ואעפ"כ לא סמך והניח הנאה לכבוד שבת עכ"ל, ומכ"ז מוכיח האור זרוע דגמ' דידן נקטו להלכה כב"ש. ובזה יתיישב דעת רש"י.

וכן נפסק להלכה דנקטינן כב"ש דעי' בטור או"ח סי' רנ"א בדרכי משה אות א' שמביא דעת האור זרוע דהלכתא כב"ש, אלא שמביא דהרמב"ן על התורה חולק עליו מהא דמשיג על רש"י אלא שמוכיח דמשמע שדעת הטור דנקטינן דלכתחילה צריך לעשות כב"ש לגבי מאכלי שבת וכו'. מהא דמביא הטור הברייתא דפלוגתא דב"ש וב"ה בסי' רמ"ב ע"כ דסבירא לי' כב"ש.

וכ"כ הב"ח שם דאע"ג דביד כל אדם לאחז במנהג שמאי הזקן או במנהג הלל הזקן והאידנא נהגו עלמא כשמאי הזקן וכן פירש"י ומביא דברי האו"ז. ומסיים והכי עיקר.